

УДК 594
БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ, РОЗПОДІЛ ВИДІВ ПЕРЛІВНИЦЕВИХ
ЖИТОМИРЩИНИ

Л. М. Янович, Л. А. Білоус

Житомирський державний університет імені Івана Франка

На сьогодні гостро постала проблема інвентаризації регіональних фаун з метою оцінки видового різноманіття та його збереження. Надзвичайно важливим регіоном України для охорони прісноводних молюсків визнане Полісся, до якого відноситься Житомирська область, що характеризується найбільшою різноманітністю цих тварин [3].

Територія Житомирщини має розгалужену водну мережу. У даному регіоні повністю або частково протікає 221 річка [1]. Найбільшими водними артеріями є: Тетерів з Гнилоп'яттю, Гуйвою та Іршею; Ірпінь, Здвиж; притоки Прип'яті – Уборть, Словечна та Уж з Жеревом, Норином; притока Горині – Случ.

Житомирська область повністю розміщена у межах басейну Дніпра. Найбільша частина області належить до басейну правої притоки Дніпра – Прип'яті (54%), а у басейні Тетерева розміщено 38% її території.

Матеріал та методика. Збори проведено у квітні-червні 2008 року у водоймах Житомирської області. Загалом обстежено 22 пункти збору. Молюсків добували вручну на глибині до 1,5 м. Визначення щільності поселення популяцій зводилося до обчислення їх середньої кількості на 1 м² площі біотопу [2,4]. При ідентифікуванні молюсків зіставляли їх зовнішні конхіологічні ознаки з описаними у літературі [6,5]. Зустрічальність видів визначали як відношення числа проб, у яких виявлено даний вид, до загального числа опрацьованих проб.

За результатами власних досліджень [7] фауна молюсків родини Unionidae Rafinesque, 1820 Центрального Полісся (у тому числі й Житомирщини) згідно таксономічних поглядів малакологів колишнього Радянського Союзу [5] нараховує 16 видів. Західні малакологи вказують для України та Європи загалом значно меншу кількість поліморфних видів (табл. 1). В останні роки, враховуючи західноєвропейські тенденції та відмовившись від компараторного методу, який був основним при ідентифікуванні м'якунів, зроблено спробу [3] переглянути видовий склад прісноводних двостулок України. Однак і до сьогодні питання точної кількості видів цих тварин залишається відкритим, тому у даній роботі визначення видів здійснюється з використанням старих підходів до систематики перлівницевих.

Великі двостулкові молюски завжди вважались звичайними компонентами прісноводних екосистем, їх популяції не рідко характеризувалися досить високими значеннями чисельності та щільності поселення (5). На жаль, в останні десятиліття ситуація змінилась в гірший бік.

Таблиця 1 – Систематичний список Unionidae фауни України відповідно до різних таксономічних підходів

Число видів	Літературне джерело
10	Жадин, 1952
22	Стадниченко, 1984
25	Антонова, Старобогатов, 1988
6	Dyduch-Falniowska, Koziol R., 1989
7	Корнюшин, 2002

Матеріали паспортизації річок Житомирської області свідчать, що у річках, особливо малих, зростає рівень забруднення, постійно зменшується водність, глибина, інтенсивно відбувається замулення та заростання рослинністю, збільшується їх евтрофікація (заболочування). Водночас зарегулювання стоку, осушувальна меліорація, відбір води на господарсько-побутові потреби, перетворення їх на колектори стічних вод порушили природний стан водних ресурсів в цілому. Такі водойми стають або взагалі не придатними для існування у них молюсків, або, у крайньому випадку, останні утворюють монодомінантні угруповання.

За літературними даними [1] найгірша якість води у Житомирській області характерна для таких пунктів: р. Гнилоп'ять – м. Бердичів, р. Тетерів – м. Житомир, р. Ірша – нище м. Малин. А найкраща якість води річок характерна для р. Уж – м. Коростень, р. Ірша – у межах м. Малин р. Случ – м. Новоград-Волинський та р. Уборть – с. Перга. Такі результати аналізу води гідробіоценозів підтверджують і наші дослідження (табл. 2), оскільки саме у водоймах, які визнано найчистішими, виявлено молюсків роду *Batavusiana* Bourguignat in Locard, 1898, які є вимогливими до чистоти води та вмісту у ній кисню.

Таблиця 2 – Знахідки перлівницевих на Житомирщині

Вид	Місце знаходження	Зустрічальність, %
<i>Unio conus borysthenicus</i> Kobelt, 1879	Гуйва (с. Зарічани, Житомирський р-н; с. Іванків, Андрушівський р-н); Случ (сmt. Баранівка, Баранівський р-н; сmt. Романів, Романівський р-н; с. Чижівка, Новоград-Волинський р-н); Уборть (с. Хочино, Олевський р-н); Норинь (с. Богданівка, Овруцький р-н); Уж (с. Поліське, Коростенський р-н); Очеретянка (с. Рудня, Черняхівський р-н); Ірпінь (с. Мохначка, Брусилівський р-н); Церем (с. Яруш, Новоград-Волинський р-н); Тюкелівка (с. Привітів, Любарський р-н); ставок (сmt. Романів, Романівський р-н; с. Рея, Бердичівський р-н).	63,63
<i>U. tumidus</i>	Норинь (с. Хочино, Олевський р-н; с. Богданівна,	13,63

<i>falcatulus</i> Drouët, 1881	Овруцький р-н); Уж (с. Поліське, Коростенський р-н).	
<i>U. pictorum ponderosum</i> Spitzi in Rossmäessler, 1844	Гуйва (с. Зарічани, Житомирський р-н; с. Іванків, Андрушівський р-н); Случ (смт. Баранівка, Баранівський р-н; с. Чижівка, Новоград-Волинський р-н); Уборть (с. Хочино, Олевський р-н); Ірпінь (с. Мохначка, Брусилівський р-н); Деревичка (с. Великі Деревичі, Любарський р-н); Гнилоп'ять (м. Бердичів, Бердичівський р-н); Церем (с. Яруш, Новоград-Волинський р-н); Тня (с. Молодіжне, Червоноармійський р-н); став (смт. Романів; с. Рея, Бердичівський р-н; с. Вчорайше, Ружинський р-н; с. Волиця, Андрушівський р-н).	63,63
<i>U. rostratus</i> <i>rostratus</i> (Lamarck, 1819)	Случ (смт. Баранівка, Баранівський р-н); Норинь (с. Богданівка, Овруцький р-н); Уж (с. Поліське, Коростенський р-н); Гнилоп'ять (м. Бердичів, Бердичівський р-н); став (смт. Романів, Романівський р-н; с. Рея, Бердичівський р-н; с. Краснопілля, Чуднівський р-н).	31,81
<i>Colletopterum piscinale falcatum</i> (Drouët,1881)	Случ (смт. Миропіль, Романівський р-н; с. Чижівка, Новоград-Волинський р-н); Гуйва (с. Зарічани, Житомирський р-н; с. Іванків, Андрушівський р-н); Очеретянка (с. Рудня, Черняхівський р-н); Ірпінь (с. Мохначка, Брусилівський р-н); Гнилоп'ять (м. Бердичів, Бердичівський р-н); Церем (с. Яруш, Новоград-Волинський р-н); Тюкелівка (с. Привітів, Любарський р-н); став (смт. Романів, Романівський р-н; с. Вчорайше, Ружинський р-н; с. Волиця, Андрушівський р-н).	54,54
<i>C. ponderosum rumanicum</i> Bourguignat,1880	Став (м. Радомишль, Радомишльський р-н); Случ (смт. Миропіль, Романівський р-н).	9,09
<i>A. zellensis micheli</i> Modell, 1945	Деревичка (с. Великі Деревичі, Любарський р-н); ставок (м. Радомишль, Радомишльський р-н; смт. Ружин, Ружинський р-н).	13,63
<i>A. cygnea</i> (Linné,1758)	Деревичка (с. Великі Деревичі, Любарський р-н).	4,54
<i>Pseudanodonta complanata complanata</i> (Ziegler in Rossmäessler,1835)	Случ (смт. Миропіль, Романівський р-н).	4,54

<i>Batavusiana nana carnea</i> (Küster, 1878)	Случ (смт. Баранівка, Баранівський р-н; с. Чижівка, Новоград-Волинський р-н); Норинь (с. Богданівка, Овруцький р-н); Уж (с. Поліське, Коростенський р-н); Тня (с. Молодіжне, Червоноармійський р-н)	22,72
<i>B. fuscula fuscula</i> (Rossmassler, 1836)	Норинь (с. Богданівка, Овруцький р-н).	4,54

Таким чином, аналіз видового складу показав, що молюски родів *Unio* Philipsson, 1788 та *Colletopterum* Bourguignat, 1880 досить рівномірно поширені на території Житомирського Полісся. Молюски роду *Batavusiana* більш приурочені до басейнів річок півночі Житомирщини, які є менш забрудненими, з швидкою течією (мезотип, не рідко оліготип), що відповідає аутоекологічним вимогам цієї групи тварин. Зустрічальність молюсків роду *Anodonta* Lamarck, 1799 є вкрай низькою (табл. 2). Беззубки зареєстровані у ставках, або у прибережних ділянках річок з стоячою водою. Всюди щільність поселення не перевищує 1-2 екз/м². Велику стурбованість викликає те, що молюски роду *Pseudanodonta* Bourguignat, 1876 виявлені нами лише у одному біотопі (зустрічальність 4,54 %), причому знайдено лише 1 екземпляр виду *P. complanata*. У Німеччині та Польщі цих тварин вже включено до національного «червоного списку» [8]. Настав час надати їм охоронного статусу і в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гідрохімія та радіогеохімія річок і боліт Житомирської області / Сніжко С. І., Орлов О. О., Закревський Д. В. та ін./ За редакцією С. І. Сніжка, О. О. Орлова.- Житомир: Видавництво «Волинь», 2002 – 264 с. – табл. – 80; рис. – 48; фото – 27.
2. Жадин В. И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 376 с.
3. Корнюшин А. В. О видовом составе пресноводных двустворчатых моллюсков и стратегия их охраны // Вестник зоологии – 2002. Т. 36, №1. – С. 9-23.
4. Математичні методи в екології. Навчальний посібник / С. С. Крамаренко. – Миколаїв, 2003. – 232 с.
5. Стадниченко А.П. Фауна України. Перлівницеві. Кулькові (Unionidae, Cyprididae). – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 29. - вип. 9. – 384 с.
6. Старобогатов Я. И. Класс двустворчатые моллюски // Определитель пресноводных беспозвоночных Европейской части СССР. – Л.: Гидрометеиздат, 1977. С. 123-152.
7. Янович Л. М. Потужність популяцій перлівницевих Центрального Полісся // Вісник ЖДПУ, 2000. - №5, - С. 111-118
8. Dyduch-Falniowska A., Koziol R. Anatomical and conchological characters in the systematics of the Unionidae of Poland // Malacol. Abh. Mus. Tierk. Dresden. – 1989. – 14. – P. 35-52.